

NOWY KODEKS KARNY NIEMIECKIEJ REPUBLIKI DEMOKRATYCZNEJ

W 1968 r. w Niemieckiej Republice Demokratycznej wszedł w życie nowy kodeks karny¹, który zastąpił mocno już przestarzały kodeks z 1871 r. Młode państwo demokratycznych Niemiec zdobyło się więc na stworzenie jednolitego systemu norm prawa karnego odpowiadającego aktualnemu rozwojowi politycznemu i społecznemu tego kraju. Fakt ten należy tym bardziej docenić, że w przeszłości wielokrotnie podejmowano w Niemczech nieudane próby zastąpienia starej, pruskiej kodyfikacji; odpowiednie projekty wysuwano zarówno w okresie międzywojennym (w r. 1925, 1927 i 1930), jak również po II wojnie światowej w Niemieckiej Republice Federalnej², gdzie jeszcze obecnie obowiązuje kodeks z 1871 r.

Nowy kodeks Niemieckiej Republiki Demokratycznej daleko odbiega od wspomnianego kodeksu sprzed stu lat, tak pod względem formy, jak i treści, usuwając przede wszystkim jego niedomogi, zwłaszcza w zakresie winy, błędu, czy też stanu wyższej konieczności. Oceniając go najogólniej można powiedzieć, że stanowi on wyraz nowej epoki, jest kodeksem, który zaliczyć należy do grupy kodeksów socjalistycznych.

Składa się on z 283 artykułów, jest zatem ustawą stosunkowo zwięzłą, jeśli się zważy, iż obok części ogólnej i szczególnej obejmuje również przepisy odnoszące się do przestępstw wojskowych. Taki trychotomiczny układ jest zresztą typowy dla socjalistycznych kodeksów karnych³. Na początku zamieszczona jest preambuła, w której eksponuje się generalne założenia, cele i zadania socjalistycznego porządku prawnego Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Stwierdza się tu m. in. iż nowy kodeks „służy przede wszystkim zdecydowanej walce ze zbrodnictwymi atakami skierowanymi przeciwko pokojowi i NRD, mającymi swoje źródło w imperiaлизmie Niemiec zachodnich i ich sojuszników, którzy zagrażają podstawowym interesom życiowym naszego kraju”.

¹ *Strafgesetzbuch vom 12. Januar 1968*, ogłoszony w „Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik”, 22 Januar 1968, Teil I, Nr 1, 1968. Korzystamy z tłumaczenia polskiego wydanego przez Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 1969.

² *Alternativ - Entwurf eines Strafgesetzbuches*, Teil I - III. Tübingen 1968 - 1969.

³ Trójczłonową systematykę przyjął również polski kodeks karny.

W części ogólnej kodeksu szereg przepisów poświęconych jest zasadom socjalistycznego prawa karnego Niemieckiej Republiki Demokratycznej (cały rozdział I). Do najważniejszych z nich należy ochrona godności i praw ludzkich (art. 4). Czyn pociąga za sobą odpowiedzialność karną tylko wtedy, jeśli w chwili popełnienia był zagrożony przez ustawę i jeśli sprawca działał w sposób zawiniony. Działanie ustawy z mocą wsteczną oraz stosowanie analogii na niekorzyść zainteresowanego jest niedopuszczalne. Zagwarantowana jest równość wszystkich wobec prawa (art. 5). Obywatele NRD mają też prawo do współdziałania w wymiarze sprawiedliwości jako wybieralni ławnicy (o pełnych prawach sędziowskich) i jako przedstawiciele społecznych organów wymiaru sprawiedliwości (art. 6).

Przestępstwo określa się w kodeksie jako czyn zawiniony, antyspołeczny lub społecznie niebezpieczny. Podobnie więc, jak w innych kodeksach państw socjalistycznych określenie przestępstwa oparte jest na elemencie materialnym „społecznego niebezpieczeństwa czynu”. Podobnie też, jak w innych kodeksach socjalistycznych, nie ma przestępstwa, jeśli działanie wprawdzie wyczerpuje ustawowe znamiona czynu, jednakże następstwa jego w stosunku do praw i interesów obywateli lub społeczeństwa oraz wina sprawcy są znikome (§ 3 ust. 1).

Nowy kodeks dużo uwagi poświęca unormowaniu zagadnienia winy. Pod tym względem różni się on zasadniczo od kodyfikacji z 1871 r. Zasada winy w kodeksie NRD jest jedną z naczelných zasad odpowiedzialności karnej, co dowodzi, iż kodeks ten pozostaje w kręgu socjalistycznej kultury prawnej. Zagadnienie winy unormowane zostało przez zastosowanie pojęć działania umyślnego i nieumyślnego, z tradycyjnym podziałem na zamiar bezpośredni i ewentualny oraz lekkomyślność i niedbalstwo (§ 6 i 7 ust. 2). W wypadku winy nieumyślnej ustawodawca odwołuje się do sfery obowiązków, co stanowi oryginalne rozwiązanie. I tak, w przypadku lekkomyślności mowa jest o „świadomości naruszenia swoich obowiązków”, a w przypadku niedbalstwa o „nieświadomym naruszeniu swoich obowiązków”. Obowiązkiem tym zaś, w rozumieniu kodeksu, jest to „co w chwili dokonania czynu zobowiązuje sprawcę z mocy ustawy, zawodu, działalności lub stosunków z poszkodowanym celem uniknięcia szkodliwych skutków lub niebezpieczeństwa, albo sytuacji zaistniałej na skutek zachowania się sprawcy, szczególnie niebezpiecznej dla innych osób lub społeczeństwa” (§ 9 ust. 2).

Wśród przepisów poświęconych winie mowa jest również o szczególnych okolicznościach i o szczególnych skutkach podwyższających karalność (§ 11 ust. 2). W myśl postanowień tego przepisu okoliczności kwalifikujące bierze się pod uwagę tylko wówczas, gdy sprawca o nich wie-

dział. Natomiast szczególne skutki, należy uwzględnić tylko wówczas, jeśli sprawcy znane były okoliczności, które je spowodowały, lub jeśli w inny sposób mógł je sprawca przewidzieć. Kodeks posługuje się więc konstrukcją „winy mieszanej” w szerokim zakresie, odnosząc ją zarówno do przestępstw „kwalifikowanych ze względu na okoliczności czynu”, jak i do przestępstw „kwalifikowanych ze względu na następstwa czynu”. Warto wspomnieć, że nowy polski kodeks karny ogranicza stosowanie surowszej odpowiedzialności, gdy w czynie występuje „wina mieszana”, tylko do czynów „kwalifikowanych” ze względu na następstwa czynu⁴.

Wśród okoliczności uchylających odpowiedzialność karną uwzględni kodeks m. in. błąd, który zachodzi, gdy sprawca nie wiedział o istnieniu okoliczności, należących do istoty czynu, lub od których zależy wyższa karalność. Wówczas okoliczności tych nie należy sprawcy zaliczyć, chyba że były nieumyślnie zawinione (§ 13 ust. 2).

Kodeks uwzględnia również stany niepoczytalności i poczytalności ograniczonej, definiując je przy pomocy mieszanej metody biologiczno-psychologicznej (§ 15 i 16 ust. 2). Za czyn popełniony w stanie niepoczytalności sprawca nie odpowiada, chyba że w sposób zawiniony wprowadził się w stan odurzenia wykluczający poczytalność i w tym stanie dopuścił się przestępstwa. Natomiast za czyn popełniony w stanie ograniczonej poczytalności sprawca odpowiada, sąd może jednak zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary. Złagodzenie to nie może mieć miejsca, jeśli sprawca wprowadził się w sposób zawiniony w stan odurzenia ograniczający poczytalność. W przytoczonych postanowieniach kodeksu mieści się problem odpowiedzialności człowieka popełniającego przestępstwo w stanie odurzenia alkoholowego. Nie jest on wolny od odpowiedzialności karnej i nie może liczyć na nadzwyczajne złagodzenie kary, jeśli — choćby nieumyślnie — wprowadził się w stan niepoczytalności lub ograniczonej poczytalności i w tym stanie popełnił przestępstwo. Kodeks nie przyjmuje więc w tym zakresie konstrukcji tzw. *Rauschdeliktu*, preferuje natomiast postulat ochrony społecznej, podobnie zresztą jak kodeks RSFR, czy nowy polski kodeks karny⁵.

Ciekawy jest także sposób, w jaki unormowano stan wyższej konieczności, który w kodeksie NRD zbudowano na zasadzie subsydiarności i pro-

⁴ Chodzi tu o art. 8, który brzmi: „Sprawca przestępstwa umyślnego ponosi surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależnia od określonego następstwa czynu, jeśli co najmniej powinien był i mógł je przewidzieć”.

⁵ Por. art. 25 § 3 polskiego kodeksu karnego i art. 12 kodeksu karnego RSFR z 1960 r. Z koncepcji *Rauschdeliktu* zrezygnował również nowy kodeks karny Czechosłowacji.

porcjonalności. Nie popełnia przestępstwa, kto narusza prawa lub interesy osób trzecich w celu uchylenia bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego jemu samemu lub innej osobie, albo ustrojowi socjalistycznemu, w wypadku gdy 1) niebezpieczeństwa nie można było inaczej uniknąć, 2) jeśli działanie pozostaje w odpowiednim stosunku do rodzaju i rozmiarów niebezpieczeństwa.

Przy przekroczeniu granic stanu wyższej konieczności kara może być nadzwyczajnie złagodzona odpowiednio do wielkości stanu zagrożenia, psychicznej sytuacji przymusowej sprawcy oraz ciężaru popełnionego przestępstwa. W nadzwyczajnych wypadkach stanu zagrożenia — sędzia może nawet odstąpić od stosowania środków odpowiedzialności karnej (§ 18 ust. 3).

W katalogu okoliczności uchylających odpowiedzialność karną, kodeks wymienia także obronę konieczną. Sprawca nie popełnia przestępstwa i działa w interesie społeczeństwa socjalistycznego, jeśli odpiera bezpośredni i bezprawny zamach na siebie lub inną osobę, albo na państwowy i społeczny ustrój socjalistyczny i jeśli czyni to w sposób odpowiedni do niebezpieczeństwa zamachu. Przy przekroczeniu granic obrony koniecznej należy odstąpić od kary, jeśli sprawca wprowadzony został w uzasadniony silny stan podniecenia i z tego powodu przekroczył granicę obrony. U podstaw tej instytucji w kodeksie karnym NRD spoczywa więc przede wszystkim założenie, że obrona konieczna jest pomocą dla organów władzy w ochronie dóbr społecznych lub jednostkowych. Uwzględnia się jednak także czynnik natury psychologicznej, a więc stan napięcia, który usprawiedliwia reakcję sprawcy tak dalece, że przy przekroczeniu granic obrony należy odstąpić od kary. Dla uniknięcia bezkarności działania w obronie koniecznej nie przyjął jednak ustawodawca NRD kryterium proporcji dóbr (§ 17 ust. 3).

Jak widać, katalog okoliczności uchylających odpowiedzialność karną wyszczególnionych w kodeksie NRD jest dość bogaty.

Jeżeli chodzi o karalność usiłowania, kodeks karny NRD zajmuje stanowisko raczej chyba konserwatywne, przypominające częściowo kodeks karny niemiecki z 1871 r.⁶ Usiłowanie jest karalne tylko w wypadkach wyraźnie wskazanych przez prawo w przepisach części szczególowej. Podobnie rzecz się ma z przygotowaniem. Warto jednakże zaznaczyć, że kodeks podaje definicję przygotowania, co w kodeksach socjalistycznych

⁶ Podobne stanowisko zajmuje jugosłowiański kodeks karny; por. uwagi J. Śliwowskiego, *Rozwój ustawodawstwa karnego Ludowej Federacyjnej Republiki Jugosławii*, „Zeszyty Naukowe” UMK. Toruń, z. 5, s. 139.

jest zjawiskiem coraz częstszym. Ma ono miejsce, jeśli sprawca stwarza przesłanki do realizacji zaplanowanego przestępstwa, nie przystępując do jego dokonania. Usiłowanie zaś ma miejsce, jeśli sprawca w zamiarze popełnienia przestępstwa przedsięwzięje działanie zmierzające do jego realizacji, lecz przestępstwa nie dokonuje.

Do definicji „usiłowania” nie wprowadzono elementu „bezpośredniości”, lecz zbudowano ją na koncepcji „początku wykonania” wywodzącą się znowu z kodeksu z 1871 r. Strony podmiotowej usiłowania nowy kodeks nie ogranicza do zamiaru bezpośredniego, przyjmując możliwość usiłowania także z zamiarem ewentualnym.

Niekaralność usiłowania ma miejsce, gdy sprawca dobrowolnie i ostatecznie odstąpił od dokonania przestępstwa, lub gdy sprawca dobrowolnie zapobiegł powstaniu skutku przestępnego. Kodeks nie wspomina o usiłowaniu nieudolnym.

Sprawca przygotowania lub usiłowania może nadto liczyć na nadzwyczajne złagodzenie kary, z uwagi na pobudki, jakimi się kierował, z uwagi na zamierzone, względnie przewidywane skutki i stopień realizacji przestępstwa oraz przyczyny, które spowodowały jego niedokonanie (§ 21 ust. 4).

Jako sprawca w myśl postanowień § 22 (ust. 4) odpowiada ten, kto sam dopuszcza się przestępstwa lub kto poleca dokonać przestępstwa innej osobie, która za ten czyn sama nie jest odpowiedzialna. Jak widać, kodeks nie zrezygnował z koncepcji sprawcy pośredniego. Natomiast wśród współsprawców przestępstwa kodeks wyróżnia: 1) osobę, która umyślnie nakłania inną do popełnienia przestępstwa (podżegacz); 2) osobę, która wspólnie z innymi dopuszcza się umyślnego przestępstwa (współsprawstwa); 3) osobę, która umyślnie udziela pomocy sprawcy do popełnienia przestępstwa lub udziela sprawcy po popełnieniu przestępstwa przyrzeczonej pomocy (kodeks przyjmuje, że przyrzeczone przed popełnieniem przestępstwa „ukrywanie”, mieści się w pojęciu pomocnictwa w ścisłym tego słowa znaczeniu).

Wymienione osoby podlegają odpowiedzialności karnej, jeśli działały z winą umyślną (*dolus directus* oraz *dolus eventualis*); odpowiadają karnie zgodnie z przepisem, który przestępstwem został naruszony. Sąd bierze jednak pod uwagę wagę czynu, rodzaj i sposób współdziałania uczestników oraz rozmiar i skutki wkładu każdego z nich do popełnienia przestępstwa, pobudki działania, jak również stopień w jakim każdy nakłonił inne osoby do współdziałania w przestępstwie.

Odpowiedzialność karna obywatela NRD uwarunkowana jest nadto osiągnięciem przez niego określonej w kodeksie granicy wieku. Nieletni

bowiem odpowiadają karne przy uwzględnieniu przepisów szczególnych zamieszczonych w rozdziale 4 kodeksu. Nieletnim w rozumieniu tej ustawy jest ten, kto ukończył lat czternaście, jednak nie liczy jeszcze lat osiemnastu. Nieletni więc w wieku poniżej czternastu lat nie podlegają odpowiedzialności karnej, zaś w wieku powyżej osiemnastu lat podlegają pełnej odpowiedzialności karnej. Natomiast odpowiedzialność karna nieletnich w wieku od czternastu do osiemnastu lat uwarunkowana jest indywidualnym poziomem rozwoju osobowości nieletniego pod względem intelektualnym i moralnym, tak by mógł on pokierować swym postępowaniem zgodnie z obowiązującymi normami współżycia społecznego. W przypadku braku takiego rozeznania ze strony nieletniego, jeśli występki nie jest w znacznym stopniu antyspołeczny, można odstąpić od ścigania karnego, zwłaszcza gdy inne państwowe lub społeczne instytucje wychowawcze, w szczególności zakłady pracy lub szkoły podjęły już wystarczające środki wychowawcze (§ 65 - 88).

W stosunku do nieletnich, których stopień rozeznania jest prawidłowy, kodeks przewiduje znacznie złagodzony katalog środków odpowiedzialności karnej, a mianowicie: 1) rozpoznanie sprawy i wydanie orzeczenia przez społeczny organ wymiaru sprawiedliwości; 2) nałożenie przez sąd specjalnych obowiązków (pojedynczo lub łącznie), jak: naprawienie szkody własną pracą za zgodą pokrzywdzonego, wykonanie społecznie użytecznej pracy w chwilach wolnych od zajęć, związanie z miejscem pracy na okres do dwóch lat, podjęcie lub kontynuowanie nauki lub wykształcenia zawodowego; 3) kary bez pozbawienia wolności, które w stosunku do nieletnich mogą być orzekane również wówczas, jeśli naruszony przepis kary tej nie przewiduje, ponadto, w obrębie tych kar, skazanie na próbę winno być połączone z obowiązkiem szkolnym lub szkoleniem zawodowym, a skazanie na grzywnę nieletniego wynieść może najwyżej 500. marek; 4) areszt dla nieletnich może być orzeczony na okres od jednego do sześciu tygodni i wykonywany jest w specjalnych zakładach przy pomocy społecznie użytecznej pracy i rozsądnej organizacji czasu wolnego; 5) umieszczenie w zakładzie dla nieletnich od roku do lat trzech, przy czym czas pobytu uzależniony jest, oczywiście, od wyników wychowawczych; 6) kara pozbawienia wolności, której wykonanie w stosunku do nieletnich następuje w zakładzie karnym dla nieletnich, według przepisów ogólnych przy szczególnym uwzględnieniu rozwoju osobowości nieletniego. W stosunku do nieletnich nie orzeka się kary śmierci (§ 73 - 78).

W części ogólnej kodeksu najwięcej jednak miejsca zajmują przepisy dotyczące ustawowego wymiaru kary. Katalog środków represji jest bardzo bogaty i nastawiony przede wszystkim na wychowawcze ich oddzia-

lywanie. Systemowi środków odpowiedzialności karnej poświęcony jest cały rozdział III kodeksu. Należą do nich: 1) przeprowadzenie rozprawy i wydanie orzeczenia przez społeczny organ wymiaru sprawiedliwości; 2) kara bez pozbawienia wolności; 3) kara pozbawienia wolności; 4) kara śmierci. Ta ostatnia nosi charakter kary wyjątkowej, przewidzianej jedynie za najcięższe zbrodnie.

Kodeks przewiduje nadto środki zapobiegające popełnianiu dalszych przestępstw. Kierownicy zakładów, organów i instytucji państwowych, zarządów spółdzielni oraz kierownictwa organizacji społecznych, w których zasięgu działania popełniono czyn przestępny, lub w których sprawca jest zatrudniony, zobowiązani są do ścisłej współpracy w opracowywaniu i wprowadzaniu w życie zarządzeń mających na celu usunięcie źródeł i przyczyn przestępstwa, do wpływania wychowawczego na sprawcę, popierania kolektywnego wychowania i zapobiegania w ten sposób dalszym przestępstwom. Za wykonanie tego obowiązku kierownicy są odpowiedzialni wobec właściwych władz (§ 26 ust. 1).

Społeczne organy wymiaru sprawiedliwości, jak komisje pojednawcze i rozjemcze, rozpoznają i orzekają w sprawach o wykroczenia, a także w sprawach o występki umyślne i nieumyślne, w szczególności o występki przeciwko mieniu społecznemu i osobistemu, uszkodzenia ciała oraz występki powstałe z naruszenia przepisów o bezpieczeństwie i higienie pracy. Chodzi tu o występki, które nie były antyspołeczne w znacznym stopniu, zaś osobowość sprawcy rokuje skuteczne wychowawcze oddziaływanie ze strony społecznego organu wymiaru sprawiedliwości. Przekazanie mu sprawy może nastąpić zwłaszcza wówczas, jeśli kolektywy pracownicze, wspólnot domowych, brygad lub inne, gwarantują skuteczne wychowanie sprawcy, przy zachowaniu interesów obywateli i społeczeństwa.

Społeczne organy wymiaru sprawiedliwości dysponują takimi środkami, jak: 1) zobowiązanie obywatela do usprawiedliwienia się przed pokrzywdzonym lub kolektywem; 2) zobowiązanie do naprawienia szkody lub obarczenie innym zobowiązaniem; 3) naprawienie szkody własną pracą albo, jeśli to nie jest możliwe, zobowiązanie do odszkodowania pieniężnego; 4) zobowiązanie do publicznego odwołania obrazy; 5) nagana; 6) ukaranie grzywną od 5 - 50 marek, a za występki lub wykroczenia przeciwko mieniu grzywną w wysokości do trzykrotnej wartości wyrządzonej szkody, najwyżej jednak do 150 marek, i wreszcie 7) zatwierdzenie zobowiązania brygady, wspólnoty domowej lub innego kolektywu albo nawet obywatela do wychowania sprawcy.

Celem kar bez pozbawienia wolności, jak głosi kodeks, jest nakłonienie sprawcy do wypróbowania siebie oraz do poprawy, dzięki której

w przyszłości może się on stać jednostką pełną społecznego poczucia odpowiedzialności. Kary te wyrobić mają też zdolności wychowawcze kolektywów społecznych. Przy karach tych dużą rolę odgrywa instytucja poręczenia. Poręczeń udzielać mają właśnie kolektywy społeczne, a tylko w wyjątkowych wypadkach pojedyncze osoby, oczywiście obdarzone zdolnościami wychowawczymi. Kolektywy społeczne mogą wystąpić do sądu z propozycją wymierzenia kary bez pozbawienia wolności, wówczas jednak biorą na siebie zobowiązanie wychowania sprawcy. W przypadku orzeczenia kary bez pozbawienia wolności zobowiązania do zapewnienia oddziaływania wychowawczego mają nadto jeszcze zakłady, spółdzielnie i organizacje społeczne, w których zasięgu działania skazany pracuje lub mieszka (§ 32 ust. 3).

Kary bez pozbawienia wolności mogą przybrać formy skazania na próbę, kary grzywny jako kary zasadniczej, bądź też nagany publicznej. Skazanie na próbę ustala się w wyroku na okres od roku do trzech lat. Równocześnie określa się karę pozbawienia wolności grożącą w wypadku zawinionego nie wykonania obowiązków. Wysokość zagrożenia karą pozbawienia wolności nie może być niższa od 3 miesięcy i nie może przekraczać 2 lat, lub granicy przewidzianej w naruszonym przepisie, zaś jeśli granicy tej w ogóle nie przewiduje, zagrożenie wynosi 1 rok.

W okresie próby mogą być nałożone na skazanego określone obowiązki. Sąd może zobowiązać skazanego do odbycia próby w miejscu swego dotychczasowego, albo przydzielonego miejsca pracy. Ustawodawcy chodzi tu o wyrobienie u sprawcy odpowiedniego stosunku do pracy oraz innych obowiązków.

Pomyślne odbycie przez skazanego okresu próby powoduje, iż skazanie uważa się za niebyłe. Przy szczególnie wzorowym zachowaniu się skazanego i po konsultacji z kolektywem, sąd może po upływie roku darować resztę okresu próbnego.

Kara grzywny, jak stwierdza § 36 (ust. 3) kodeksu, jest dotkliwym wtargnięciem w osobiste interesy majątkowe sprawcy. Przy jej wymiarze należy mieć jednak na uwadze jego stosunki majątkowe oraz wywołane czynem przestępnym zobowiązania odszkodowawcze sprawcy.

Karę grzywny można wymierzyć w granicach od 50 do 10 000 marek. Za przestępstwa popełnione z chęci zysku kara grzywny może być podwyższona do 100 000 marek. Jeśli skazany złośliwie uchyla się od obowiązku zapłaty, sąd zamienia ją na karę pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 1 roku. Od kary zastępczej można jednak odstąpić, gdy skazany zapłaci karę grzywny (§ 36 ust. 3).

Za występki mniejszej wagi sąd może orzec karę nagany publicznej,

która ma charakter upomnienia o konieczności sumiennego wypełniania swoich obowiązków wobec społeczeństwa socjalistycznego. Sąd może też orzec w wyroku, że kary tej nie wpisuje się do rejestru skazanych (§ 37 ust. 3).

Karę pozbawienia wolności, natomiast, stosuje się do sprawców, którzy dopuścili się zbrodni. Jest ona stosowana również do występków, o ile mają miejsce szczególnie szkodliwe skutki, lub w inny sposób sprawca dał wyraz poważnemu lekceważeniu dyscypliny społecznej, albo też w przypadku gdy z dotychczasowych kar nie wyciągnął on żadnej nauki.

Karę pozbawienia wolności orzeka się na określony czas, najmniej na 5 miesięcy, najwyżej na 15 lat. Kodeks karny NRD utrzymał karę dożywotniego więzienia, mimo iż szereg innych kodeksów socjalistycznych, w tym również polski, zrezygnował z niej — na rzecz kary 25 lat pozbawienia wolności. Do kategorii kar połączonych z pozbawieniem wolności zalicza kodeks jeszcze karę aresztu i karę pracy poprawczej oraz orzecaną w stosunku do żołnierzy — karę aresztu wojskowego (§ 39 i 40 ust. 4).

Pozytywne rezultaty kary pozbawienia wolności zapewnić ma system służący realizacji celów kary, zróżnicowany według popełnionego czynu, osobowości sprawcy i wysokości wymierzonej kary, za pomocą kolektywnej społecznie użytecznej pracy, oddziaływania kulturalno-wychowawczego, jak również za pomocą środków podnoszących kwalifikacje ogólne i zawodowe skazanych. W szczególnych wypadkach można odejść od ogólnie obowiązujących przepisów w przedmiocie wykonania kary i według innego sposobu wykonania kary zrealizować cele wychowawcze. Pomocą ma tu być instytucja warunkowego zawieszenia wykonania terminowej kary pozbawienia wolności, obszernie omówiona w § 45 (ust. 4).

W trosce o pełną resocjalizację skazanego kodeks nakłada na organa państwowe, zakłady pracy i organizacje społeczne obowiązek udzielenia pomocy przy ponownym włączeniu skazanego do życia społecznego (§ 46 ust. 4). Przewiduje się tu szereg środków, którymi w sytuacji takiej dysponuje sąd (§ 47 ust. 4).

Zaostrzenie kary, w przypadku recydywy — w kodeksie NRD zróżnicowane zostało według wagi popełnionego przestępstwa. Przy ponownym popełnieniu zbrodni kara pozbawienia wolności nie może być niższa od 5 lat, zaś przy ponownym popełnieniu występku umyślnego kara ta nie może być niższa od lat 3 i sięga do lat 10.

Bardzo szeroko uwzględnione są w kodeksie kary dodatkowe. Należą do nich: 1) kara grzywny jako kara dodatkowa; 2) podanie wyroku do publicznej wiadomości, o ile jest to niezbędne dla wychowania sprawcy,

a także dla wychowawczego oddziaływania na inne osoby i zmobilizowanie społeczeństwa do walki z określonymi przejawami przestępczości; 3) ograniczenia prawa pobytu, jeśli w interesie ochrony porządku społecznego lub bezpieczeństwa obywateli leży utrzymanie skazanego zdala od pewnych miejscowości lub rejonów i jeśli skazanemu ma to odebrać sposobność do kontaktowania się ze środowiskiem przestępczym; 4) zakaz wykonywania określonej działalności, jeśli sprawca dopuścił się czynu przestępnego w związku z jego działalnością zawodową lub inną działalnością zarobkową; 5) pozbawienie prawa prowadzenia pojazdów mechanicznych, jeśli sprawca dopuścił się czynu przestępnego jako kierowca pojazdu mechanicznego; 6) pozbawienie innych zezwoleń, 7) przepadek przedmiotów, których użyto do popełnienia przestępstwa lub do takiego użycia były przeznaczone, albo pochodziły z przestępstwa, 8) przepadek mienia, który może być orzeczony w wypadku najcięższych zbrodni, ale tylko wówczas, jeżeli wymierzono karę więzienia na czas nie krótszy od lat trzech, 9) utrata praw publicznych, którą sąd orzeka w wypadku skazania sprawcy za zbrodnię przeciwko suwerenności Niemieckiej Republiki Demokratycznej, pokojowi, ludzkości i prawom człowieka, za zbrodnię przeciwko Niemieckiej Republice Demokratycznej lub za morderstwo.

Socjalistyczny charakter tego kodeksu wynika również z rodzaju dóbr znajdujących się pod specjalną ochroną w przepisach części szczególnej. Z konieczności, tylko niektórym stanom faktycznym poświęcimy nieco więcej uwagi.

Część szczególna składa się z 9 rozdziałów, z których ostatni poświęcony jest przestępstwu wojskowemu. Na pierwszym miejscu w rozdziale zatytułowanym *Zbrodnie przeciwko suwerenności Niemieckiej Republiki Demokratycznej, pokojowi, ludzkości i prawom człowieka* zamieścił ustawodawca zbrodnię ludobójstwa⁷ (*genocidium* § 91), zbrodnię wojenne

⁷ Ustawą z 9 sierpnia 1954 r. wprowadzono w Niemieckiej Republice Federalnej do kodeksu karnego z 1871 r. § 220_a przewidujący zbrodnię ludobójstwa. „Nie było jednak, ani nie ma, ani jednego zbrodniarza wojennego pociągniętego w tym państwie do odpowiedzialności karnej za ludobójstwo” — pisze K. Daszkiewiczowa. Stwierdza dalej, iż z góry uznano w NRF, „że § 220_a nie będzie miał zastosowania w stosunku do zbrodniarzy wojennych, z uwagi na konieczność przestrzegania zawartych w kodeksie z 1871 r. zasad obowiązywania ustawy w czasie”, uwzględniających prymat ustawy względniejszej, czyn zaś może być karany tylko wówczas, jeśli jego karalność była ustawowo określona przed jego popełnieniem. Daszkiewiczowa demaskuje tę tendencyjną interpretację przyjętą w orzecznictwie zachodniemieckim, pisząc, że „ludobójstwo jest, zgodnie z konstrukcją zawartą w § 220_a, jedynie szczególną postacią morderstwa, wyodrębnioną ze względu na szczególny cel działania sprawcy... Morderstwo jest w niemieckim systemie prawa karnego czynnem,

(§ 93) i zbrodnie przeciwko pokojowi (§§ 85, 86, 89). Postanowieniami tymi potwierdził ustawodawca — w prawie wewnątrz krajowym, powszechne potępienie barbarzyńskich metod prowadzenia wojny lat 1939-1945 przez Niemcy hitlerowskie, honorując tym samym odpowiednie wojenne ustalenia konwencji międzynarodowych. Wymogów przewidzianych w postanowieniach międzynarodowych dopełnia § 84 tego kodeksu, który wyłącza przedawnienie tych zbrodni⁸. Stwierdza się w nim bowiem, że „przepisy o przedawnieniu zawarte w niniejszej ustawie nie mają zastosowania do zbrodni przeciwko pokojowi, ludzkości i prawom człowieka oraz do zbrodni wojennych”. Warto też wspomnieć o § 95, który z kolei wyłącza działanie na rozkaz. Przepis ten postanawia, że „nie

którego karalność jako taką określa obowiązujący do dziś kodeks karny z 15 V 1871 r. Jego karalność była zatem ustawowo określona przepisem § 211, przed popełnieniem wszystkich zbrodni związanych z okresem wojny. Kwalifikowanie czynów zbrodniarzy wojennych na podstawie § 220ª kodeksu karnego z 1871 r. pozostaje więc w pełnej zgodności z zasadami obowiązującego ustawy w czasie przewidzianymi w tym kodeksie” K. Daszkiewiczowa, *O przedawnieniu zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości*, „Państwo i Prawo”, nr 10/1969, s. 553.

⁸ W NRF, jak wiadomo, stoi się na stanowisku, iż należy objąć przedawnieniem również zbrodnie wojenne i ludobójstwo; „Gdyby Bundestag — pisze Daszkiewiczowa — nie uchwalił 26 VI 1969 r. ustawy dotyczącej nowych terminów przedawnienia tych zbrodni, przedawniłyby się one już z końcem 1969 r.” (*op. cit.*, s. 552).

Przytoczmy też konkluzję K. Daszkiewiczowej obrazującą, jakie naruszenia własnego porządku prawnego wiążą się w NRF z uznaniem czynów zbrodniarzy wojennych za już przedawnione: „1) Naruszając zasady techniki legislacyjnej zmieniono zawartą w części ogólnej kk z 1871 r. zasadę indywidualizacji winy, jedną z najistotniejszych zasad w systemie prawa karnego, ukrywając tę zmianę wśród przepisów wprowadzających ustawę o naruszeniach porządkowych z 24 V 1968 r. 2) Narusza się przepis § 220a kk, przewidujący ludobójstwo jako odmianę morderstwa. 3) Narusza się przepisy dotyczące obowiązywania ustawy karnej w czasie (§ 2 kk). 4) Narusza się § 211 kk usuwając z niego dowolnie znamiona czynu albo przekształcając je, wbrew teom własnego orzecznictwa w sprawach karnych, w znamiona osobowości sprawcy. 5) Narusza się § 212 kk przewidujący zabójstwo, dowolnie eliminując w sprawach zbrodniarzy wojennych jego pkt 2 (zabójstwo w szczególności ciężkich przypadkach). 6) Narusza się w sprawach zbrodniarzy wojennych działających na rozkaz § 52 kk przewidujący działanie w stanie wyższej konieczności. 7) W problematyce podmiotu przestępstwa zaciera się granice między sprawcą przestępstwa a jego uczestnikiem, po to, aby zbrodniarzowi wojennemu, który był sprawcą, złagodzić karę jako „uczestnikowi”. 8) Narusza się istotne zasady własnego orzecznictwa, zgodnie z którymi okresy przedawnienia w przypadkach usiłowania i pomocnictwa oblicza się w oparciu o karę grożącą za przestępstwo dokonane. Nawet uznanie zbrodniarza wojennego tylko za pomocnika i złagodzenie mu kary na podstawie przepisów dotyczących usiłowania nie może zatem wywierać żadnego wpływu na okres przedawnienia jego czynu” (*op. cit.*, s. 560).

może powoływać się na ustawę, rozkaz lub polecenie, kto działa z lekceważeniem podstawowych praw człowieka, obowiązków międzynarodowych lub suwerenności państwowej Niemieckiej Republiki Demokratycznej”.

Zbrodnie, które skierowane są przeciwko Niemieckiej Republice Demokratycznej (rozdział drugi), to przede wszystkim zdrada główna, zdrada kraju i zdrada ojczyzny.

W przeciwieństwie do zdrady ojczyzny, zdrada główna i zdrada kraju — to pojęcia od dawna znane niemieckiemu ustawodawstwu karnemu, sięgające postanowień *Landrechtu* pruskiego z 1794 r. Kodeks ten po raz pierwszy, w dziedzinie przestępstw przeciwko państwu, wyodrębnił dwie samodzielne grupy przestępstw, a mianowicie „zdradę główną” (*Hochverrat*) i „zdradę kraju” (*Landesverrat*). Do dokonanego w *Landrechcie* podziału nawiązał kodeks karny niemiecki z 1871 r. Podział ten został utrzymany również w kodeksie karnym NRD, zmieniła się jedynie treść obu stanów faktycznych. Zbrodnia zdrady głównej skierowana jest przeciwko tak cennym dobrom, jak niepodległość i integralność terytorialna NRD, ustrój polityczny i społeczno-ekonomiczny, najwyższe organa władzy, gospodarka narodowa i potencjał obronny NRD. Zdrada kraju zaś — to zbrodnia szpiegostwa.

Utrzymanie starej systematyki z podziałem na *Hochverrat* i *Landesverrat* w kodeksie NRD, nawet przy wypełnieniu ich nową treścią, ma dość istotne konsekwencje. Wprowadzony bowiem w tym kodeksie nowy stan faktyczny zdrady ojczyzny schodzi tym samym na plan dalszy. Z usytuowania tego przestępstwa w kodeksie wynika, że ustawodawca NRD większą wagę przywiązuje do *Hochverrat* niż do przestępstwa zdrady ojczyzny, co znajduje również potwierdzenie w rozmiarach sankcji karnych, nieco łagodniejszych za zdradę ojczyzny. Zasadniczo więc różni się unormowanie tej problematyki w kodeksie NRD w porównaniu z innymi kodeksami państw socjalistycznych, w których zdrada ojczyzny stanowi najcięższą zbrodnię, co w niektórych państwach socjalistycznych wynika nawet z postanowień konstytucyjnych.

W rozdziale drugim mowa jest także m. in. o tak ciężkich zbrodniach, jak terror, dywersja, sabotaż, wroga propaganda, organizowanie grup antypaństwowych, zbrodnie stanu skierowane przeciwko innemu państwu socjalistycznemu. W pewnym okresie czasu dla młodego państwa Niemieckiej Republiki Demokratycznej wysoce niebezpiecznym zjawiskiem było przechwytywanie jej obywateli przez Niemiecką Republikę Federalną. Obecnie, mimo iż niebezpieczeństwo to znacznie zmalało, w kodeksie znalazł się stan faktyczny o wrogim dla państwa przechwytywaniu obywateli, który penalizuje nakłanianie obywateli Niemieckiej Re-

publiki Demokratycznej do wyemigrowania poza granice państwa, porywanie lub przeszkadzanie im w powrocie do kraju (§ 105).

W grupie przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu człowieka kodeks utrzymał, za ustawą z 1871 r., dwa przestępstwa polegające na umyślnym pozbawieniu człowieka życia, a mianowicie mordestwo (*Morā*), w § 112 i zabójstwo (*Totschlag*), w § 113. Pierwsza z tych postaci zabójstwa przewiduje momenty kwalifikujące, jak to, że stanowi ona zbrodnię przeciwko Niemieckiej Republice Demokratycznej, pokojowi, ludzkości i prawom człowieka lub zbrodnię wojenną, albo popełniona została z pobudek wrogich Niemieckiej Republice Demokratycznej, lub też popełniona została w sposób podstępny i szczególnie brutalny, czy też za pomocą środków lub metod powszechnie uznanych za niebezpieczne, albo w celu wywołania wśród ludności strachu i obawy, a wreszcie — gdy miała miejsce recydywa.

Druga z postaci zabójstwa, z łagodniejszą sankcją, obejmuje zabójstwo dokonane na skutek doznanej krzywdy, poważnej groźby lub ciężkiej zniewagi powodujące u sprawcy silne wzruszenie (afekt), bądź też, gdy zachodzą szczególne okoliczności, które łagodzą odpowiedzialność karną. Kodeks ten nie uwzględnia natomiast zabójstwa na żądanie i z litości.

W odrębnych rozdziałach omówione są w kodeksie przestępstwa przeciwko mieniu społecznemu i gospodarce narodowej oraz przestępstwa przeciwko mieniu osobistemu i prywatnemu.

Prócz zazwyczaj wymienionych we wszystkich socjalistycznych kodeksach karnych przestępstw przeciwko mieniu społecznemu, kodeks zna niektóre szczególne formy kwalifikowane, jak np. zbrodnicze uszkodzenie mienia społecznego, czy zbrodniczą kradzież i oszustwo na szkodę mienia społecznego (§§ 162 i 164). W pierwszym przypadku chodzi o spowodowanie ciężkiej szkody w mieniu społecznym, lub o spowodowanie znacznego zakłócenia w produkcji, albo o narażenie na niebezpieczeństwo ważnego dla życia ludności zaopatrzenia, oraz o przypadki recydywy. W drugim — chodzi o wyrządzenie wielkiej szkody w mieniu społecznym, sprawca zaś dopuszcza się czynu jako organizator lub uczestnik grupy, która powstała dla wykorzystania jej działalności zawodowej lub dla ciągłego popełniania przestępstw przeciwko mieniu społecznemu, oraz — gdy zachodzi recydywa.

Warto zaznaczyć, iż w rozdziale tym kodeks wyjaśnia pojęcie mienia społecznego. Przy tej okazji nadmienia, iż w przypadku, gdy sprawca w chwili popełnienia czynu był w błędzie co do rodzaju mienia, natenczas podlega on karze w oparciu o przepis, który obiektywnie działaniem jego został naruszony (§ 157 pkt. 3).

Wśród przestępstw gospodarczych spotykamy się m. in. z nadużyciem zaufania, szkodliwą działalnością gospodarczą, szkodnictwem w zakresie hodowli, naruszeniem przepisów dotyczących cen, fałszywą sprawozdawczością i wyłudzeniem korzyści majątkowej, ujawnieniem bez upoważnienia lub zdobyciem tajemnic gospodarczych, gromadzeniem towarów w celach spekulacyjnych i fałszowaniem pieniędzy.

Jest to wyczerpujący katalog przestępstw gospodarczych, co dla ochrony należytego funkcjonowania gospodarki socjalistycznej ma duże znaczenie. Warte podkreślenia są natomiast przepisy mówiące o ryzyku gospodarczym i rozwojowym (§ 169). Nie wszystkie kodeksy państw socjalistycznych poruszają ten problem; ostatnio uwzględnił go nowy polski kodeks karny, ograniczając jednakże unormowanie ryzyka jako okoliczności wyłączającej odpowiedzialność karną tylko do przestępstwa niegospodarności. Kodeks karny NRD potraktował tę sprawę szerzej, gdyż w obu wypadkach ryzyka nie ma przestępstwa z artykułu od 163 do 168, a więc umyślnego uszkodzenia mienia społecznego (§ 163), zbrodniczego uszkodzenia mienia społecznego (§ 164), nadużycia zaufania (§ 165), szkodliwej działalności gospodarczej (§ 166 i 167), szkodnictwa w zakresie hodowli (§ 168).

Małej choćby wzmianki wymagają przestępstwa przeciwko młodzieży i rodzinie, do których kodeks, NRD podobnie zresztą, jak inne kodeksy socjalistyczne, przywiązuje dużą wagę. W tej grupie przestępstw na pierwszym miejscu penalizuje się naruszenie obowiązku alimentacji, następnie naruszenie obowiązków wychowawczych, nakłanianie do prowadzenia aspołecznego trybu życia, nakłanianie do nadużywania alkoholu, kazirodztwo, a także bigamię i niedozwolone przerywanie ciąży. Natomiast w grupie przestępstw przeciwko wolności i godności człowieka kodeks wymienia m. in. zgwałcenie, wykorzystywanie i popieranie prostytutki, rozpowszechnianie pism pornograficznych, rabunek, wymuszenie, groźbę karalną, pozbawienie wolności, przestępstwa przeciwko wolności wyznania i sumienia oraz wolności praktyk religijnych, najście domu, naruszenie tajemnicy korespondencji, tajemnicy zawodowej, obrazę, zniesławienie, obrazę z powodu przynależności do innej narodowości lub rasy.

W części wojskowej, obok tradycyjnych przestępstw wojskowych jak dezercja, bunt, tchórzostwo w obliczu wroga, naruszenie przepisów służbowych dotyczących służby wartowniczej, patrolowej, koszarowej, służby ochrony granic, nadużycie uprawnień służbowych, obraza przełożonych lub podwładnych, zdrada tajemnic wojskowych, poruszona jest jeszcze problematyka działania na rozkaz, uregulowana na zasadzie „myślących bagnatów”. Żołnierz bowiem nie odpowiada karnie za działanie spowod-

wane wykonaniem rozkazu przełożonego, chyba że wykonanie rozkazu w sposób oczywisty narusza uznane normy prawa międzynarodowego lub ustawy karne. Odmowa lub niewykonanie rozkazu, którego wykonanie naruszałoby uznane normy prawa międzynarodowego lub ustawy karne, nie powoduje odpowiedzialności karnej (§ 258).

Nowy kodeks był niezbędną reformą prawa karnego w Niemieckiej Republice Demokratycznej, bowiem w warunkach państwa socjalistycznego rola prawa karnego jako regulatora stosunków międzyludzkich ma zasadnicze znaczenie, a kodeks z 1871 r. wymogów tych nie spełniał. Dopiero więc w postanowieniach nowego kodeksu mogła znaleźć odzwierciedlenie polityka karna niemieckiego państwa socjalistycznego. Wyraża się ona w szczególności w wykazie dóbr zasługujących na specjalną ochronę, jak niepodległość państwa socjalistycznego, nienaruszalność jego granic, jego ustroj polityczny i społeczny, gospodarka narodowa, zagwarantowanie praw i interesów obywateli. Dla polityki tej znamienne jest przewidziany w kodeksie, w szerokim zakresie, udział mas pracujących w wymiarze sprawiedliwości, wzrost roli kolektywów społecznych w procesie wychowawczego oddziaływania na skazanych, w zakresie zaś profilaktyki i resocjalizacji — znamienne jest aktywizowanie postanowieniami kodeksu całego społeczeństwa, w dążeniu do wyrobienia jego państwowej i obywatelskiej postawy.